

INFORMACIJA

IV SAJUNGINĖ BALTISTŲ KONFERENCIJA

1980 m. rugsėjo 23–25 d. Rygoje vyko IV Sajunginė baltistų konferencija. Joje, be Tarybų Sąjungos (Rygos, Vilniaus, Liepojos, Daugpilio, Kauno, Šiaulių, Leningrado, Maskvos, Minsko, Gomelio, Jerevano, Kijevo) mokslininkų, pranešimus skaitė būrelis svečių iš užsienio (Lenkijos Liaudies Respublikos, JAV, VFR, Australijos, Italijos, Norvegijos, Švedijos, VDR).

Penkiose sekcijose (fonetikos, morfologijos, sintaksės, leksikologijos ir frazeologijos bei etimologijos) ir dviejuose plenariniuose posėdžiuose perskaityta per 90 pranešimų, tezių rinkinyje referuota¹ 101 (be kalbinių pranešimų, du buvo skirti tautosakos klausimams).

Didelio susidomėjimo susilaukė baltų kalbų istorijos ir giminystės santykių klausimai, kontaktų su kitomis indoeuropiečių kalbomis problemos. Ne veltui šitie dalykai buvo nagrinėjami per pirmą plenarinį posėdį skaitytuose pranešimuose. Viename iš jų V. Mažiulis iškėlė naujų minčių apie baltų prokalbės tarmių arealo giminystės santykius ir jų chronologiją. Mokslininko nuomone, vakarų baltais (tradicinis terminas) laikytini ne tik prūsai (bei jotvingiai), bet ir kuršiai, artimai giminauęsi su žiemgalių bei sėlių kalbomis (šios trys kalbos iš pradžių buvusios periferinio baltų prokalbės arealo kaimyninės tašmės). Apie

jotvingių kalbos pėdsakus Latvijos onomastikoje kalbėjo kijevietis A. Nepokupnas. Pranešimo pabaigoje buvo pareikštas įsitikinimas, kad dalis jotvingių prisidėjo prie latvių tautos etnogenezės. W. Schmido (Getingenas, VFR) pranešime naujoviškai traktuojami baltų ir suomių kalbų santykiai šiaurės rytų Europoje. Remdamasis upėvardžiais, jis teigia, kad baltų čia gyventa gerokai anksčiau prieš suomių invaziją, einančią iš rytų. E. Kuokarė (Ryga) kalbėjo apie baltų patarlių ir priežodžių paraleles kai kuriose kitose kalbose. A. Desnickaja (Leningradas) nurodė keletą senųjų baltų ir albanų kalbų atitikmenų, kurie svarbūs paleobalkaniškiesiems tyrinėjimams, aptarė kai kurias baltų–albanų paraleles iš žodžių darybos bei gramatinių sistemų raidos.

Baltų ir albanų kalbų ryšiai buvo liečiami dviejuose leksikologijos sekcijos pranešimuose: A. Rusakovas (Leningradas) iškėlė N. Joklio darbų svarbą nustatant albanų–baltų leksinius atitikmenis, kurių geroką pluoštą išanalizavo O. Širokovas (Maskva). L. Saradževos (Jerevanas) pranešime aptarti armėnų ir baltų kalbų santykiai bei jų nagrinėjimo istorija, V. Kazanskienės (Leningradas) – ekskliuzyvinės graikų ir lietuvių kalbų darybinės izoglosos. Apie lietuvių ir latvių kalbų kontaktus kalbėjo K. Garšva, apžvelgdamas kurias ne kurias lietuvių senbuvių šnektas Latvijos TSR.

Kalbų kontaktai tiesiogiai ar netiesiogiai buvo liečiami ir kituose leksikologijos sekcijos pranešimuose, ypač nagrinėjančiuose skolinius

¹ IV Vissavienības baltistu konference, 1980. g. 23.–25. septembrī: Referātu tēzes. — Rīgā: Zinātne, 1980. — 215 lpp.; IV Vissavienības baltistu konference: Programma. — Rīgā, 1980. — 11 lpp.

bei vardyno dalykus. A. Sabaliauskas aptarė keletą J. Bretkūno, S. Daukanto, M. Miežinio raštų latvizmų. Apie baltarusių kalbos baltizmą tyrimą papasakojo A. Suprunas (Minskas). E. Grinaveckienės pranešime, parengtame su minskiete J. Mackevič, buvo analizuojami periferinių baltarusių tarmių lituanizmai. Įvairiais aspektais buvo šnekama ir apie latvių kalbos skolinius (J. Baldunčikas, A. Bankavas, K. Kalnina, V. Skujinia ir kt.). V. Urbutis nušvietė kuršininkų žuvų 68 pavadinimų kilmę.

Keletas pranešimų skirta baltų ir kitų kalbų kontaktams vardyno srityje (K. Silinis, L. Kalakuckaja, V. Dambė). Svarbūs onomastikos klausimai buvo gvildenami V. Zepo (JAV), G. Zdancevičiaus (Poznanė), B. Laumanės, L. Baluodės (Ryga) ir kitų. Atskirai dar reikėtų paminėti J. Laučiūtės (Leningradas) bandymą naujai interpretuoti bendrą baltų ir slavų leksiką, remiantis Viač. Ivanovo ir V. Toporovo sukurta slavų kilmės hipoteze.

Leksikologijos sekcija buvo pati gausiausia: 4 posėdžiuose perskaityta 29 pranešimai. Be minėtų kalbininkų, pranešimus dar skaitė O. Bušas, R. Kalnberzinia, B. Reidzanė, E. Kagainė, A. Rekena (Ryga), L. Vaba (Talinas), A. Gerdas (Leningradas), V. Staltmanė su G. Kaganova (Maskva), V. Rimša (Kauņas).

Daug vertingų minčių buvo išdėstyta fonetikos sekcijoje (3 posėdžiai, 17 pranešimų). Čia, be kita ko, vyko bene turiningiausios diskusijos. Išskirtinio dėmesio susilaukė kirčio bei priegaidžių problemos. T. Matiasenas (Oslas) rėmė Ch. Stango tradicinę baltų ir slavų trijų kirčiavimo paradigmų teoriją, V. Dybo ir V. Illič-Svityčiaus hipotezę laikydamas viliojančia, bet ne visiškai įrodyta. Lietuvių kalbos kirčio ir priegaidžių raidės tradicinę koncepciją argumentuotai gynė Z. Zinkevičius. Įsidėmėtini šio mokslininko teiginiai, rodantys didėjantį kirčio vaidmenį lietuvių kalbos tarmių vokalizmo raidai. Turiningame A. Girdenio pranešime teigiama, kad žemaičių kirčio atitraukimas ir laužtinė priegaidė nėra

substratinės kilmės: abu šie reiškiniai nesunkiai paaiškinami vidinėmis priežastimis. O. Kosienė (Vilnius) pateikė naują sinchroninę fonologinę rytų aukštaičių uteniškių kirčio ir priegaidžių interpretaciją, kuri galėtų būti pritaikyta ir kitoms lietuvių kalbos tarmėms. Kirčio ir priegaidžių problemos gvildenamos ir į konferenciją neatvykusių A. Pakerio bei L. Palmaičio tezėse. Su priegaidėmis (tiksliau – tonais) buvo susijęs L. Hercenbergo (Leningradas) pranešimas, kuriame pateikta nauja indoeuropiečių konsonantizmo rekonstrukcija su dviem eilėm sprogstamųjų priebalsių (duslieji – skardieji) ir dviem prozodiniais diferenciniais požymiais (laringalumas / spūdis – jėga arba aukštis). Diskusijas sukėlė W. Schmalstiego (JAV, Pensilvanija) originalūs samprotavimai apie bendras baltų–slavų konsonantizmo inovacijas ir tipologijos galimybes, L. Bednarczuko (Krokuva) pranešimas „On the Development of Indoeuropean Vocalic Sonants in Balto-Slavonic and Albanian“. Svarbus baltų vokalizmo istorijai A. Breidako (Ryga) pranešimas, kuriame parodyta, kad bendrabaltiškujų **ō* ir **ē* refleksai suomių baltizmuose yra dvejopi: *ū*, *i* (senasis skolinių sluoksnis) ir *uo*, *ei*. Tai liudija apie ankstyvą šiaurinių baltų dialektinę diferenciaciją. Vienos baltų genties – galindų, ilgą laiką gyvenusių tarp Volgos ir Okos upių ir kontaktavusių su slavų bei suomių tarmėmis, fonologinę sistemą bandė rekonstruoti maskvietė M. Lekomceva. R. Venckutė (Vilnius) pademonstravo, kad į lietuvių kalbos kiekybinę balsių kaitą reikia įtraukti kirčiuotų trumpųjų bei ilgųjų *a*, *e* (*kàsti* : *kāsa*, *nėšti* : *nėša*) ir kai kurias kitas alternacijas, kaip pagrindinio / pailgintojo laipsnio kaitos atsinaujinimą. Sekcijoje dar buvo išklaustyti T. Fennello (Adelaidė, Australija), M. Hasiuko (Poznanė), N. Kazanskio (Leningradas), M. Fiodorovos (Gomelis), R. Gryslės (Ryga) ir vilniškių V. Grinaveckio (perskaitė E. Grinaveckienė) bei J. Dovydaičio pranešimai.

Du posėdžius surengė morfologijos sekcija. Iš 16 pranešimų didžioji dalis susiję su veiksmažodžio problemomis. Veiksmažo-

džių *-auja* ir *-uoja* kilmę aiškino S. Karaliūnas, susiedamas *-au-* resp. *-uo-* su atitinkamais *u* kamieno denominatyvų elementais, plg. lie. gen. sg. *medaūs*, dial. nom. pl. *piėtaus*, dial. dat. sg. *mėduo* etc. Panašiu keliu ėjo ir S. Valentas (Šiauliai), į veiksmažodžio esamojo ir būtojo kartinio laikų galūnes pažiūrėjęs kaip į balsių kaitą, įprastą vardažodžių kamiengaliuose. Kalbininkas iš Parmos (Italija) G. Michelinis bandė paaiškinti retą pasyvo vartojimą lietuvių tautosakoje, remdamasis teksto lingvistikos postulatais. A. Sytovo (Leningradas) pranešime iškelti struktūriniai, funkciniai ir semantiniai panašumai tarp baltų netiesioginės nuosakos ir kai kurių balkanų kalbų admiratyvo – komentatyvo remia indoeuropietiską šių kategorijų kilmę. Specialesnes bendrinės latvių kalbos ir tarmių veiksmažodžio problemas gvildeno rygietės M. Rudzytė (saviti kai kurių Latgalos tarmių supynai), E. Soida (veiksmažodžio morfologinė specifika ir valentingumas), A. Uozuola (apie veiksmažodžio tranzityvumo esmę ir išraiškos dėsningumus) ir R. Veidemanė (esamojo laiko pasyvinis dalyvis). A. Paulauskienės (Vilnius) ir J. Stepanovo (Maskva) bendrame pranešime į baltų kalbų veiksmažodžio tranzityvumą rūšį ir veikslą pasižiūrėta universaliųjų kategorijų aspektu, parodyta, kad kiekvienos konkrečios kalbos kategorijas galima nustatyti gretinant tos kalbos pagrindinius sakinių tipus. J. Otkupščikovas (Leningradas) padarė pranešimą apie *u*-kamienius baltų ir slavų būdvardžius. Mokslininkas pabrėžė, kad baltų faktai yra ypač svarbūs slavų *u* kamienu istorijai nušviesti. Bent trys pranešimai vienaip ar kitaip lieté giminės kategorijos problemas. F. Scholzas (Miunsteris, VFR) aptarė baltų kalbų bevardės giminės išnykimą ir jo pasekmes. G. Smiltniecės (Liepoja) ir B. Stundžios (Vilnius) pranešimai buvo skirti daiktavardžio giminių ir kamienu gretybėms. Vilnietis A. Rosinas argumentuotai parodė, kad dvinarės ir vienonarės baltų kalbų tarmių deiktinės sistemos yra išsirutuliojusios iš senesnių trinarių sistemų. V. Žilinskienė pateikė statistinę

kalbos dalių ir jų gramatinių kategorijų analizę dabartinėse baltų kalbose. Be to, sekcijoje buvo išklaustas leningradiečio A. Ivanovo pranešimas „Apie vieną morfologinę koreliaciją“.

Pažymėtinas nemažas dėmesys sintaksės problemoms (2 posėdžiai, 14 pranešimų). V. Ambrazo (Vilnius) pranešime parodyta, kad baltų kalboms buvo būdinga pirmykštė (S)OV tipo pagrindinių sakinių dalių tvarka, pakitusi į (S)VO tada, „kai prielinksniai ir reliatyvinių sakinių postpozicija jau buvo išgalėję“. Latvių ir lietuvių kalbų predikatinės konstrukcijas tipologiniu aspektu išnagrinėjo J. Balkevičius, latvių refleksyvų sintaksę ir semantiką – E. Geniušienė (Vilnius). Maskviečių T. Bulyginos ir V. Staltmanės bendras pranešimas buvo skirtas posesyviųjų konstrukcijų dabartinėse baltų kalbose analizei. Vertingi buvo V. Labučio (Vilnius), rygiečių J. Karklinio, J. Rozenbergo, J. Valdmanio pranešimai, kuriuose gvildenamos ir baltų kalbų faktais iliustruojamos kai kurios teorinės sintaksės problemos. Be šių, sekcijoje dar buvo išklausti leningradiečio J. Kostiučenko, P. Kopanevo (Minskas) su B. Piernica (Ryga), D. Nytinios (Daugpilis), A. Jankevico (Liepoja) bei vilnietės N. Sližienės pranešimai.

Frazeologijos ir etimologijos klausimai buvo nagrinėjami tik viename posėdyje (7 pranešimai). Konferencijos dalyviai įdėmiai išklausė V. Rūkės-Dravinios (Stokholmas) pranešimą, kuriame aptariamai diachroniškai pakitimai latvių kalbos frazeologijoje bei tų pakitimų nagrinėjimo kriterijai. Keletą latvių – slavų frazeologijos atitikmenų iš senovinio drevininkystės verslo terminologijos išanalizavo R. Eckertas (Berlynas). Apie kalbų kontaktų pasireiškimą šiaurės Amerikos lietuvių frazeologijoje kalbėjo L. Pažūsis (Vilnius). Be to, buvo išklausti įdomūs vilniečio A. Vanaugo bei rygiečių A. Lauos, M. Brencės ir K. Karulio pranešimai.

Baigiamajame plenariniame posėdyje vyravo bendrinių baltų kalbų problematika. J. Palionis (Vilnius) nagrinėjo diachroninį-tipologinį šio klausimo aspektą. Apie latvių

kalbos normalizacijos aktualias problemas kalbėjo A. Blinkena (Ryga). S. Kolbuszewskis (Poznanė) aptarė klausimus, susijusius su latvių kalbos istorijos tyrimo metodologija. Be šių, buvo išklaustyti dar du pranešimai: D. Brozowicius (Zadaras, JFSR) „Baltic and Slavic Appellations for the Sun and Moon within a European Linguistic Framework“, L. Hercenbergas, N. Moskvičenko (Leningradas) „Lettonica TSRS MA archyve“.

Be to, konferencijai tezes atsiuntė, bet į ją atvykti negalėjo P. Trostas (Praha), maskviškiai V. Toporovas, L. Nevskaja, T. Sudnik (su T. Civjan), V. Žuravliovas (su T. Gužauskiene) ir kt. kalbininkai. Vėliau į konferenciją atvyko ir pranešimo nespėjo perskaityti J. Locheris (Bernas, Šveicarija).

Ši konferencija išsiskyrė iš ankstesnių tiek dalyvių skaičiumi bei jų geografija, tiek sprendžiamų problemų apimtimi. Nėra abejonės, kad ji turės didelę reikšmę baltų kalbų mokslui ir praktikai. Visi pranešimai bus išspausdinti „Baltisticoje“ arba trečiame jos priede.

Už konferencijos sėkmę dėkingi puikiems jos šeimininkams – latviams bei organizaciniam komitetui, vadovaujamam Latvijos TSR MA narės korespondentės A. Blinkenos. Iš Lietuvos komitetui priklausė akademikai K. Korsakas ir V. Mažiulis. Penktąją konferenciją nutarta surengti Vilniuje, kur vyko ir pirmieji trys baltistų suvažiavimai.

B. Stundžia